

KLASIČNOST I MODERNOST POLITIČKE MISLI HASANA KAFIJE PRUŠČAKA

Hilmo NEIMARLIJA

UDK 28-256

821.163.4(497.6).09 Pruscak H.K

SAŽETAK: Rad se bavi kulturnim značenjem pojave prvog višejezičnog izdanja *Temelja mudrosti o uređenju svijeta*, najznačajnijeg djela Hasana Kafije Pruščaka koje (značenje) višestruko nadmašuje prigodničarski karakter. Kulturni značaj višejezičnog izdanja Pruščakovog znamenitog djela *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* mnogo je više od zbira historijskih činjenica i ne može se svesti na misaonu cjelinu jedinstvenog značenja. Ključna vrijednost Pruščakovog djela sadržana je zapravo u otvorenosti za slobodno mislilačko djelovanje do kojeg se u zapadnoevropskim zemljama počelo stizati tokom sedamnaestog stoljeća a koja se u kasnijim vremenima, kako ističe autor rada, izgubila u mnogim muslimanskim narodima. U tom ključu autor rada vidi i nataloženi smisao kasnijeg “naknadnog života” Pruščakova djela tokom proteklih četiri stoljeća. U radu se ističu neka važna duhovnopovijesna uporišta i neki primjeri iz Pruščakove mislilačke kritičke pozicije koji nas danas obavezuju na povijesno premošćavanje dugog niza događaja, koncepata, sjećanja koja su oplodila, deformirala, uzvisila Pruščakovu prvobitnu zamisao i koja nas navode da u Hasanu Kafiji vidimo mislioca koji nas obavezuje misaonim razlozima i povijesnim aktivizmom koji su za njega i njegove savremenike možda imali drukčiju razumljivost.

Ključne riječi: Hasan Kafija Pruščak, *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*

Pojava prvog višejezičnog izdanja *Temelja mudrosti o uređenju svijeta*, najznačajnijeg djela Hasana Kafije Pruščaka, kulturni je događaj prvoga reda. Ona bi imala takav značaj i da se nije dogodila u sklopu obilježavanja četiristote godišnjice smrti najznačajnijeg bosanskog učenjaka u kulturnopovijesnom vidiku Osmanlijskog carstva posljednjih desetljeća šesnaestog i prvih desetljeća sedamaestog stoljeća. To što ovo izdanje uključuje i na što sve upućuje svojim sadržajem, – čine ga arapski i osmanski izvornik *Temelja mudrosti o uređenju svijeta*, njegova dva bosanska prijevoda i prijevodi na

engleski, savremeni turski, njemački, mađarski i francuski jezik, te dvije studije o Hasanu Kafiji Pruščaku na bosanskom i engleskom, – višestruko nadmašuje okvire prigodne preporuke i ne može se svesti na jedan zbir historijskih činjenica ili na misaonu cjelinu jedinstvenog značenja.

U *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* Hasan Kafija Pruščak je razvio misao i zauzeo stav o pojavama u kojima se krajem šesnaestog stoljeća manifestirao “nered u uređenju svijeta” i “zbrka u odnosima među ljudima, naročito u islamskim zemljama”. Svoj pristup dešavanjima i akterima dešavanja što su osmanlijsko društvo

i okolni svijet Zapada i Istoka toga vremena držali u napetostima utemeljio je na pitanjima istine i pravde, a pitanja istine i pravde problematizirao na način koji se može označiti filozofskim u smislu u kojem filozofija ne ide toliko za odgovorima na pitanja koliko za njihovim produbljenim razrješavanjem. Na pitanja mudrosti i pravedne vladavine u okolnostima krize vlasti i društvenih neizvjesnosti Pruščak nije dao odgovore u obliku gotovih rješenja, već je ta pitanja podvrgao razmatranju u širokom okviru raznolikih civilizacijskih iskustava. Zbivanja i posljedice zbivanja što su ih i drugi osjećali kao kidanje ustaljenog

reda i pometnju on je pretvorio u probleme koje treba razrješavati u svjetlu poruka vjere, osvjedočene mudrosti i historijskih primjera iz različitih kulturnih epoha.

Izvorni smisao Pruščakova mišljenja u *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* dobio je svoj tok razvitka, upravo na način izvora koji teče, u aktivizmu koji je djelo imalo za savremenike, tačnije, za osmanlijsku vlast i za političku i intelektualnu elitu među Pruščakovim savremenikima. *Temelje mudrosti o uređenju svijeta* Pruščak je napisao na arapskom, po preporuci državnih dostojanstvenika sam je sačinio turski prijevod i protumačenje djela kako bi ono moglo biti podneseno sultanu i dostupno činovnicima carskog divana, i za djelo je dobio od sultana imenovanje i plaću doživotnog prusačkog kadije. Kao uvjet za korištenje ovog izuzetnog priznanja, jer sultanska imenovanja kadija nisu bila doživotna, zadana mu je obaveza da drži predavanja učenicima. Takvim prijemom *Temelja mudrosti o uređenju svijeta*, prihvaćanjem djela kao ostvarenja autentičnog mislilačkog napora i oslobađajuće političke moći, djelo je steklo snagu reprezentativnog izražavanja načelne otvorenosti intelektualnog rada i uvažavanja rezultata tog rada u Osmanlijskom carstvu u šesnaestom stoljeću. To je otvorenost za slobodno mislilačko djelovanje do koje se u zapadnoevropskim zemljama počelo stizati tokom sedamnaestog stoljeća i koja se u kasnijim vremenima izgubila u mnogim muslimanskim narodima. Danas je posebno izražajno njezino izostajanje u muslimanskim zemljama u kojima se napadno nastoji na vjerskim parolama i manifestacijama formalnih strana islamske religioznosti.

Pojava višejezičnog izdanja *Temelja mudrosti o uređenju svijeta* donosi, također, i nataloženi smisao kasnijeg "naknadnog života" Pruščakova djela i njegova čitanja, prevođenja i interpretiranja u različitim prilikama, jezicima i intelektualnim okvirima tokom proteklih četiri stoljeća. U tom kretanju i iz tog kretanja promjenljivim civilizacijskim krajolicima

vremena i prostora djelo se zapravo i zadaje današnjoj povijesnoj svijesti, sprečavajući vezivanje svoje povijesne istine za samo neku historijsku činjenicu kao njezinu osnovu. Njegov povijesni život, koliko god skroman u odnosu na život velikih djela klasičnog muslimanskog i nemuslimanskog političkog mišljenja, na sličan način se pokazuje i skriva iza vanjskih potvrda, priznanja i osporavanja od muslimanskih i nemuslimanskih istraživača i čitalaca. Stoga ovo prvo cjelovito izdanje tekstova *Temelja mudrosti o uređenju svijeta*, oslobađa od izazova ili zamke traženja bitnog smisla Pruščakova djela u jednom privilegiranom čitanju, prevođenju, interpretiranju. Njime se dokumentira prisutnost tog smisla u muslimanskim i zapadnim kulturnohistorijskim sistemima smisla i time jamči njegova izvorna vrijednost i pruža oslonac za komunikaciju sa mišljenjem autora koji je imao povijesno proživljenu i djelotvornu egzistenciju. A to znači, pored ostalog, da je između nas koji danas svjedočimo višejezičnom izdanju *Temelja mudrosti o uređenju svijeta* i izvornog značenja djela dugi niz događaja, koncepata, sjećanja, svega onoga što nazivamo poviješću, a što je oplodilo, deformiralo, uzvisilo Pruščakovu prvobitnu zamisao, i što nas navodi da u Hasanu Kafiji vidimo mislioca koji nas obavezuje misaonim razlozima i povijesnim aktivizmom koji su za njega i njegove savremenike možda imali drukčiju razumljivost. Nekoliko primjera tog obavezivanja zaslužuje isticanje.

Prvi je primjer Pruščakovo potenciranje moralnog i političkog značenja pravde i istine u njihovoj izvornoj islamskoj komplementarnosti. Na početku opisivanja prvog temelja dobrog uređenja svijeta on povezuje uspostavljanje i stabilnost takvog poretka s pravdom, i navodi: *Nema vodiča kao što je razum, čuvara kao što je pravda, mača kao što je istina, niti pomoći kao što je iskrenost*. U njegovom razvijanju pravda i istina su naprosto nerazdvojiva svojstva dobrih društvenih poredaka i valjanih sistema znanja, kao što su istovremeno vrline

moćnih vladara i dobrih učenjaka. Pola stoljeća nakon nastanka *Temelja mudrosti o uređenju svijeta* John Milton je zastupao stav da su pravda i istina jedno, a njegovo određenje istine kao pravde u našem znanju i pravde kao istine u našem činjenju tri stoljeća i nekoliko desetljeća kasnije probudio je u novi život John Rawls sa svojom *Teorijom pravednosti*.

Drugi je primjer Pruščakovo moderno povezivanje uma i moći kao klasičnih principa političke filozofije koji su sukobljavanjem i međusobnim isključivanjem obilježili povijest političkog mišljenja; pitanja vlasti on raspravlja na jasnom razlikovanju i povezivanju moći vladanja i sposobnosti vladanja. U pravdi je moć a u savjetovanju sposobnost. Nadovezujući se na klasična otkrića da umni razgovaraju a moćnici nameću volju, on ustvrđuje da nema mišljenja u onoga ko je usamljen u mišljenju i da se mišljenjem može postići više nego mačem i kopljem. Pritom se ne ustručava da kao reprezente pravednog vladanja i mišljenja koje se razvija savjetovanjem navodi vladare iz predislamskog perioda.

Treći primjer je Pruščakovo kur'anski zasnovano izvođenje naroda (*qawma*) na političku i društvenu scenu kao nosioca odgovornosti za vlastito stanje. U *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* on dva puta navodi središnji dio jedanaestog ajeta iz trinaeste sure, koji je vjerovatno najviše navođeni ajet u pokretima muslimanskog modernizma i koji kazuje da Bog neće izmijeniti stanje jednog naroda dok taj narod sam sebe ne izmijeni; prvi puta to čini odmah na početku djela navodeći ajet kao nadahnjujuću poruku koja mu je pomogla da pronikne u uzroke nereda u uređenju svijeta i zbrke u odnosima među ljudima i da razmišlja o tome što može prouzročiti promjenu tog stanja. Pruščak ne uzdiže narod na razinu subjekta vladavine na način na koji to čini moderna zapadna demokratija, u kojoj se poistovjećuju subjekt i objekt vladavine, ali ga ne ostavlja niti na stupnju pasivnog objekta vladavine, na koji muslimanske narode

svode vladari koji zanemaruju poruku Kur'ana i provode klasičnu despotsku vlast. On provodi dinamičko ustanovljenje odnosa između staleža, koje čine nosioci vlasti i vojnici, učenjaci i pobožni ljudi, poljoprivrednici, te zanatlije i trgovci, s obzirom na njihove društvene uloge, vršenje vlasti i potrebu za čvrstom povezanošću u jedinstvu osmanskog sistema. U tumačenju poremećaja tih odnosa i uloga, koje izaziva loša vlast i koji dovode do nereda u svijetu, ne oslanja se na Ibn Halduna ili Platona već na vlastite uvide u društvene procese i napetosti svoga vremena.

U *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* Hasan Kafija Prušćak govori

jezikom vjere, mudrosti i politike. Njegov govor je uvjerljiv u tom jedinstvu, ali i teško prihvatljiv u političkim i intelektualnim elitama današnjeg svijeta. U predgovoru za svoj prijevod *Temelja mudrosti o uređenju svijeta* Safvet-beg Bašagić je istakao Prušćakovo izdavanje iz tradicije muslimanskih učenjačkih savjetovanja vladara, koja su svoj uzor imala u Gazalijinu *Savjetu vladarima*; za razliku od Gazalije i njegovih nastavljača u Osmanlijskom carstvu Prušćak se ne ograničava samo na davanje savjeta već iznosi i pogreške u tadašnjem vršenju vlasti. Danas je mnogo muslimanskih zemalja u kojima se pripadnici vladarskog staleža

javno zaklinju u svoju vjernost islamu i u kojima stotine alima neprekidno putem medija šalju vjerske savjete i upute, a niko ne govori o islamskom načelu pravde, o odgovornostima vladara i uleme, o pravu ili obavezi naroda da mijenja stanje u kojem se nalazi. Na Zapadu, gdje se najdalje stiglo u ostvarenju prava i sloboda ljudi, nadmoćan je stav političara i intelektualaca koji odbijaju vezu politike s vjerom, s tradicionalnim znanjima, s metafizikom. Međutim, danas se također svuda javljaju glasovi koji traže ponovno uspostavljanje izgubljenog jedinstva svetog i svjetovnog, etičkog i političkog, pravde i istine, mudrosti i moći.

الموجز

التقليدي والحداثي في الفكر السياسي عند حسن كافي بروشتشاك

د. حيلمو نيمارليا

يهتم البحث بالمغزى الثقافي لظهور الطبعة الأولى المتعددة اللغات لكتاب "أصول الحكم في نظام العالم" الذي يعتبر أكثر مؤلفات حسن كافي بروشتشاك أهمية، بحيث يتجاوز هذا المغزى الميزة الاحتفالية بعدة مراتب. فالمغزى الثقافي للطبعة الأولى المتعددة اللغات لكتاب "أصول الحكم في نظام العالم" يفوق بكثير كونه مجموعة حقائق تاريخية ولا يمكن حصره في مجرد وحدة فكرية فريدة المعنى. بل إن القيمة الرئيسة لكتاب بروشتشاك مكنونة في الانفتاح على العمل الفكري الحر الذي بدأ يظهر في دول أوروبا الغربية في القرن السابع عشر، والتي غابت في العصور المتأخرة حسب رأي الكاتب لدى كثير من الشعوب المسلمة. ويرى كاتب المقال في هذا المفتاح المغزى المترسب "للحياة الإضافية" لكتاب بروشتشاك خلال القرون الأربعة الماضية. ويبرز البحث بعض المرتكزات الروحية التاريخية وبعضاً من الأمثلة المأخوذة من موقع النقد الفكري لبروشتشاك، الذي يفرض علينا اليوم أن نقوم بتجسير تاريخي لسلسلة طويلة من الأحداث والتصورات والذكريات التي لفتت فكر بروشتشاك الأولي وشكلته ورفعته، مما يدفعنا لنرى في حسن كافي مفكراً يلزمنا بالأسباب الفكرية والفاعلية التاريخية، والتي ربما كانت عنده وعند معاصريه تفهم بشكل مختلف. الكلمات الرئيسة: حسن كافي بروشتشاك، "أصول الحكم في نظام العالم".

Summary

CLASSICAL AND MODERN ASPECTS OF POLITICAL THOUGHT OF HASAN KAFI PRUŠČAK

Hilmo Neimarlija

The article deals with cultural significance of the first multilingual edition of "Principles of Wisdom for the Order of the World" (*Usulu'l-Hikem fi Nizami'l-Alem*), the most important work of Hasan Kafi, the significance of which surpasses by far an occasional character. Cultural significance of multilingual edition of Kafi's renowned work "Principles of Wisdom for the Order of the World" is far more than a collection of historical facts and cannot be reduced to a contemplative unit of single significance. Pivotal value of Kafi's work is contained actually in its openness to a free contemplative act which is to be found in Western Europe only after the seventeenth century, and which in later times, according to the author of the article, has been lost in many Muslim nations. In this the author sees a multiple sense of "later life" of Kafi's work during the last four centuries. The article stresses upon some relevant points and examples of Kafi's contemplative and critical position which oblige us today to a historical abridgement of a long chain of events, concepts and memories that have imbued, deformed and exalted Kafi's original thought and which is exactly what makes us see in Hasan Kafi a thinker that obliges us with contemplative reasons and historical activism that for him and his contemporaries may have had a different meaning.

Key words: Hasan Kafi Prušćak, Principles of Wisdom for the Order of the World